

En este material encontrarás un listado de palabras importantes que te ayudarán a comprender el significado del mixteco de Guerrero, y te permitirá tener una mejor comprensión de los textos que se encuentran en el Libro del adulto.

Ini tutu yó'o, ndani'í ikun kún tu'un ndieé ní xiniñú'u ra kuvi chindieé tá'an ísávi Nuu Kuachi.
Ra saá víi ka kundani kún tu'un nuú tutu ña tíaa na nuú tutu tóto na ná'nu.

Leo y escribo en mi lengua

Mixteco de Guerrero

Ká'vi yu ra tíaa yu tù'un mií yu

Tu'un ísávi Nuu Kuachi

MEVYT
Modelo
Educación
para la Vida
y el Trabajo

Créditos a la presente edición

Coordinación académica
Sara Elena Mendoza Ortega
Elisa Vivas Zúñiga

Autoría
Raúl García Cruz
Euclides Carmen Sierra
Melitón Vivar Vázquez

Asesoría académica
Ángela Pérez Gómez

Revisión técnica
Liv Kony Vergara Romani

Coordinación gráfica y cuidado de la edición
Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández

Seguimiento al diseño
Jorge Nava Rodríguez
Ricardo Figueroa Cisneros

Seguimiento editorial
María del Carmen Cano Aguilar

Supervisión editorial
Marlik Mariaud Ricárdez

Revisión editorial
Hugo Fernández Alonso
Agustín Escamilla Viveros
Laura Sainz Olivares

Diseño y diagramación
Yeniséi Oviedo González

Diseño de portada
Jorge Guillermo Aguilar Picasso

Ilustración de portada
Cristina Niizawa Ishihara

Leo y escribo en mi lengua. Mixteco de Guerrero. MIBES 3. Vocabulario. D. R. 2010 ©Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez 160, Col. Condesa, México, D.F., C.P. 06140.

Esta obra es propiedad intelectual de sus autores, y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

ISBN *Modelo Educación para la Vida y el Trabajo*. Obra completa: 970-23-0274-9
ISBN *MEVyT Indígena Bilingüe con Español como Segunda Lengua*: 970-23-500-4
ISBN *Leo y escribo en mi lengua.* Mixteco de Guerrero. MIBES 3. Vocabulario:

Impreso en México

Ña kálan xalá tutu yólo

Ña yólo kú iin tutu chindieé tálan xílin ña kúáchi ra ña nálnu ña *Kálvi yu ra tíaa yu tulun mií yu*. *Tulun ísávi Nuu Kuachi*, kuvala ña xalá ña ndatułuún kún ra kundani kún tulun ña xiní yó.

Kálan ndi xílin kún ndí sivi tutu kálnu íyo ikun ndili tulun yó ké ndi iin tutu íyo ikun sava tulun ña kundani kún kií Kálvi yu ra tíaa yu tulun mií yu. Tulun ísávi Nuu Kuachi ra Tutu tóto kálvi na.

Tú ndanií ún sava tulun ña kundani kún nuú **Tutu tóto sakuala** ña nálnu kún ra *Tutu tóto kálvi na* tilvi ndalá chúun yólo *Kálvi yu ra tíaa tulun mií yu*, xiniñúlu ndatułuún kún ña kúni kachi tulun yólo. Ndandukún tá iin tulun nixa íyo ikun ndusu nuú tutu. Kálvi kún ña kúni kachi ña ra itaniñu ña vala vií kundani kún tulun nuú tutu kálvi kún.

Saá tu xíniñúlu kundani ún xalá ña lo lo sáma tulin kálan yó ra ndakuni kún ña kijí tiaa kún ña kálan ún, tutu yólo ra tutu tóto kuvi kumií ña tulin ña nisama tiaa na ra síin va kálan yólo ña, koó tundíni xílin ña yólo, yólo ra kuvi kálan kún ña tá ndátúlu va ún xílin na ñuu kún, ndia ná ndasáma ña kúni kachi ña.

Tá xa ndijilí, tú ndánilí ún sava tulin ña kundani ún ra koó ña ini tutu yólo, tiaa ña nuú tutu tíaa kún ra ndatúlu xílin ra sáña'a yólo chi ra yólo chindieé tálan ra xílin ún.

Ndatundi ndí tutu yólo ná chindieé tálan ña xílin ndili na kálvi ka.

A

Kuni na á chitálan na nixa káa iin tutu xílin inka ña.

á inkáchi íyo

Ñá Cristina xílin ra Raúl koto na á inkáchi íyo tutu xulún tátu ra tutu tulun yulú.

á íyo mií na

Nixa íyo iin na yuvií á íyo kúáan á xa ñitandá na, ñixilí tálan na á ndakootálan na.

Tá tía na tutu níli kivi na vele kávi na ñindakatulún na na á íyo mií na.

Ch

Ndakuni na ña kálan iku nuú tutu xílin tulun kúiti á tulun nani.

chiñu kávi

Vala ní ña sákaan yó sele yó ndisaá kivi tiin na chiñu kávi.

chiñu

Ña kélé na yuví iin tóo lo'lo.

Ná nána tiin na iin chiñu vele kálvi na ña nduvií nixa íyo tíáku se'le na.

chiñu tíaa

Chitúni na nuú tutu tulun, á tilvi tulun ña kalān ña xáni xíní na.

Ra iva yu ndakoo ra iin chiñu tíaa ña kálān xalá nixa kána vikó ñuu yó'lo.

I

iin ndakitálan na

Iin káni lo'lo ña ndakitálan na ná'nu sákua'la na xílin ra sáña'la iin tilvi na yuví.

Ña iin ndakitálan na kaa una xitiaan kiji okoxi yoo iñu kuiya yó'lo.

iin tulun siji ndátúlun na ra sáña'la ña yó

Ña ndátúlun na ra chíselé ña iin ña sáña'la ña ña to'lo, niña kití kú rí ndátúlun ña xalá.

Xinisiji ní yu iin tulun siji ndátúlun na ra sáña'la ña yó “rí ndivalyú xílin tixúlu síli váli” ña kalvi síli ún kuni.

Iin tutu íta'nu ña núndiaa ndia nuú ndíi
vaxi kuá'á chuun ra chée ka ña nuú iiku
tutu tóto.

iku tutu

*Ra sáña'a yu'lu nika'an ra xílin yu ndí
ña ká'an xa'á kuele ndiyáá vaxi ña
nuú iku tutu.*

Ña'ñu iku ndíálvi nuú tía na ra vaxi ña
chí nda'á íchin.

ikun nda'á íchin

*Xílin iin chichi chitá'an kún tu'lun ña íyo
ikun nda'á íchin xílin ña vaxi chí ña'ñu
kúá'a.*

Ña'ñu iku ndíálvi nuú tía na ra vaxi ña
chí nda'á kúá'a.

ikun nda'á kúá'a

*Ikun nda'á kúá'a vaxi tu'lun ra ikun
nda'á íchin vaxi na'ná.*

*Taxi na iin ichí sáña'a nixa koo ña kúni
na.*

itaniñu

*Va'la ní itaniñu chinúu na nuú sele na
ña koo ña to'ó na.*

K

ka_lan xa_la

Ka_lan na nuú ndili na yuvií í_tálan xa_la
kiví iin tía á ña_lá ña kuvi kundiso na
iin chíñu.

*Yu_lu ka_lan xa_la kumári yu Léncha ña
kuu ñá mii ñá kundiso ká_lnu.*

kaka nuú

Kanda nuú na ra koto_lni na nuú na
ku_lá té ká_lvi na.

*Té xa ká_lvi na xiniñú_lu kaka nuú na koto
na na ndóo xíniso_lo nixa kundani na.*

kijí

Nixa xíka yoó ra kuiya ña kúva_la iin tutu.

*Nda_ká_lán yu ndiá kijí ké ndakaya na
yuvíí vele chíñu.*

kiví ká_lnu

Mii kiví ká_lnu ña tíáa na xí_lin ndiakua
ná_lnu nuú tutu tóto á iin ña sándaku ini
na ndátú_lun na.

*Tuku ka_lvi ndó kiví ká_lnu ña tu_lun
sándaku ini na ndátú_lun na ña ka_lvi
yó kuni nuú tutu tóto ká_lvi na.*

kiví na kuálan ña ndalá

Na yuví ndakilin iin tutu á ndíá ka
tulun yulú kuálan nuú na.

*Ra táta Antonio nika^lan ra xílin ñá
nána Petra ná tiaa níí ñá kiví na kuálan
ña ndalá xílin tulun yulú.*

kiví na tílvi ña

Na yuví tíaa ra chíkaa na tutu tulun
yulú kuálan ña á inka tutu ndíáyá'vi ní.

*¿Ndíá ña'ñu nuú tutu tulun yulú
xíniñú'lu tiaa yu kiví na tílvi ña?*

kiví ndíkun ndiaa

Níxa naní kiví uvi ña ítal'an xílin míi kiví
ká'nu ña kálan xalá ña kalvi na.

*Ña kiví ndíkun ndiaa kálan xalá ña ra
tiaa na ña xílin tiaku kúá'a.*

koto'ni va'a

Kuá'á ichí kalvi na ra ndani'í na nuú
ndíá nítiví ña tiaa na nuú tutu ra
sánda'a na ña.

*Vichin koto'ni va'a na ña ndakoo na
tiaa sele na chi xa ndákuni na kalvi na
ra tiaa na.*

kua'á xiní ndukú

Kua'á nuú ndandukú na sanduvi na iin
chiñu xílin na kalvi xílin na.

*Ra sákua'la na kua'á xiní ndukú ra ña vií
kundani na ná'nu.*

kue'le ndiyáá ni

Kue'le káku tá túvi ndiyáá ra kixáá xátia
ña ni kua'á tá'ví kuñu yó.

*Kue'le ndiyáá ni ña yó'lo sáku'vi ña
kuñu yó chíkaa ña ka'ni ra xátia ña ni
yó.*

kuyóso nuú

Xákin túni Sáña'la ña mií ña kánuu ka
nuú iin ña ka'vi na.

*Ka'vi ún tu'lun ña kúni ndi kuyóso nuú
ni'ka'yu ña tiaku kúá'la.*

M

mií ra xito'lo

Na yuvií na ndákuni na ndí ña ndaa
íyo ña'la na á kití sana na.

*Ra táta Antonino Moreno Castro kú mií
ra xito'lo ñulú yó'lo xa íyo uxi kuiya.*

na'ná

Ña'la ña náña nuú tutu tóto á tutu
ndíá'vi ra ká'lan ña xalá ña tíaa na ini
ña ká'vi.

*Ña kuvi kundani va'la kún ña ká'lan
tu'lun nuú tutu koto'ni kún na'ná ña
vaxi nuú kixáá iin iin ña ká'vi.*

ndakani ini

Yólo kú nuú na ná'nu xító'ni na nixa íyo
ikun tu'lun ísávi ká'lan yó.

*Vichin kalvi yó ña'ñu ña ká'lan xalá ña
ndakani ini yó xalá tu'lun yó tu'lun ísávi
ñuu Ítia tá'nu.*

ndakaxin

Ndakilin yó míi ña xiniñú'lu va'la ña íyo
ini tu'lun nuú tutu.

*Ndó'lo ndakaxin ndó tu'lun ña ká'lan
xalá kití nuú ña sándaku ini na
ndátú'lun na nuú tutu.*

ndakuni

Koto'ni na tulun ña kúni na ndanili na iin nuú tutu.

Ka'vi ún iin ña sándaku ini na ndátú'lun na ra ndakuni ún tulun ña ká'lan xalá ña vaxi kuu nuú ninu.

Kualá ka ndukáni iin chiñu ña kunduvi.

ndasakáni

Chindieé ún ra Ignacio ndasakáni ra iin tulun sándaku ini ña ka'lan xalá iin tí kujin ra tí sindiki.

Chindee ikun na tulun á tulun náni ra víi taxi ña xiní ña kúni na ka'lan na.

ndasaikun

Chindieé tá'lan ún xí'lin yu ndasaikun yu ña ítá'lan xí'lin tutia káya.

Ña yó'lo kú ña tíáa na kualá nuú iin ña ra tíáa na ña xalá tulun nuú tutu, kiví na yuvií, ñuu, ivi, ñuu va'la.

ndiakua ná'nu

Ndili kiví yó xí'lin kiví ndíkun ndiaa xá'lá ña xí'lin ndiakua ná'nu.

ndiakua ndákandà ini

Tunì ñà kúnì kachi ndí xílin ndusu
ndáilví ini kalvi na.

*Ini tutu tótò kálvi yu tía na tɔ́lun nánì
xílin ndiakua ndákandà ini.*

ndiakua ndákatu'ún

Tunì ñà kúnì kachi ndí ndusu ñà kúnì
kundani kú ñà kalvi na.

*Ini tutu tótò kálvi yu íyo ñà tía na
ku'álá nuú ñà sándaku ini na kalvi
na nuú vaxi tɔ́lun nánì xílin ndiakua
ndákatu'ún.*

ndiakua váli

Ñà yólo kú ku'álá ñà xiniñúlu na tiaa na
ndusu tɔ́lun nuú tutu.

*Yu'lu ra ndakuiin yu tutu xítondosoó
xílin ndiakua váli xílin na kálvi xílin yu.*

ndiakua xá'nu tɔ́lun

Tunì ñà xá'nu ndosoó tɔ́lun na kí kálan
na sava tɔ́lun xílin tɔ́lun ísávi.

*Ndiakua xá'nu tɔ́lun xiniñúlu yó ñà tiaa
yó tɔ́lun ísávi.*

Iin tuni lo'lo ña tíaa na ndia nuú ndíli
tu'lun nuú tutu.

ndikín tuún

*Té sáxinu yó iin tu'lun nánì kalyu yó iin
ndikín tuún ña kúni kachi ndí á kutuvi yó
á sandíli yó tu'lun nuú tutu.*

Ndakitá'an ndiakua ndúvi ña uvi ra
sáxinu yó tu'lun kii tíaa yó.

ndusu ítá'an

*Tiaa ún ndusu ítá'an xílin u'lun saá
ndusu káxán ká'an yó ini xitín yó nuú
tutu tíaa kún.*

Ndiakua ña íyo tachí mií ña ini iin tu'lun
ísávi ña ká'an na.

ndusu káxán mií

Tu'lun kuni kúmií ña uvi ndusu káxán mií.

Ndusu ña ká'an na xílin tachí kée ini
xitín na.

ndusu káxán ká'an xílin xitín

*Ña tiaa yó sava tu'lun ísávi ká'an yó
xiniñúlu yó ndusu káxán ká'an xílin
xitín yó.*

ndusu káxán ítálan uvi

Ndiakua ña ndásakáni ndusu té kị
kálan na á tíaa na iin tɔlun.

*Ná tíaa yó kuá'á tɔlun ña kúmií ndusu
káxán ítálan uvi.*

ndusu káxán tá'nu

Ndiakua uvi ra tá'nu ndosoó té kálan
na iin tɔlun.

*Ndandukún uní tɔlun ña kúmií ndusu
káxán tá'nu nuú tutu tótó ña ká'vi kún.*

ndusu ninu

Iin tuni chichi lo'lo ra tíaa na ña tixi iin
ndiakua káxán ra kálan ña xini nú'lu
nuu ndusu ña.

*Ndakuni tɔlun ña kúmií ndusu ninu ra
tíaa ún ña nuú tutu tíaa kún.*

ndusu súkun

Ndikín tuún lo'lo ña tíaa na xini
ndiakua káxán ña kúni kachi ndí súkun
kálan na ña.

*Tíaa ndó uxí tɔlun ña kálan yó xílin
ndusu súkun.*

Ñulú, tachí, ndili ña tíáku ña íyo nuú xíka na.

nuú íyo yó

Kondiaa yó nuú íyo yó saá yakua yó tachí ña tíáku yó, kaá'mi yó ndili nuú ndiaka ra inka nuú ña xatu.

Chikaa na yuú tíel'é iin tálví lo'lo nuú ñulú.

nduyúú

Yalya ká'nu ñuu yó nduyúú ña ulun kua'an yoó iin kuiya vaxi.

Iin kivi ní na yuvií ña yó'lo kú ña uvi ña xiniñú'lu ña kundani na yo kú tán ivá na.

nuú kivi ivá na

Tá xa ndaka'yu kún kivi sele kún vele kálvi nuú na ra sáña'a ndukú ra kivi xílin nuú kivi ivá na.

Iin kivi ní na yuvií ña yó'lo kú ña uni ña xiniñú'lu ña kundani na yo kú tán silí na.

nuú kivi silí na

Iin táta Antonio kú ra ra xiku'alá ndakálán ka ra nixa íyo nuú kivi silí na.

ñá chindieé tálan xílin rā xátátán

Ñalá íyo vala nuú kútátán na ra
chíndieétálan ñá xílin rā xátátán xító na
nā íyo kuele vele kútátán na.

*Ñá chindieé tálan xílin rā xátátán iin
ndaá ñá kán kú ñá kuvi kani tíku nā valí
vele kútátán na.*

Iin tálví lolo ñā vaxi ini tutu tóto.

ñā ítálan

Nuú ñā ítálan iin ini tutu tóto vaxi ñā
xíniñúlu ní nuú yó ndátúlu ñā xlá
kuele ndiyáá.

Tá iin tálví lolo ñā íyo ini ñā ítálan ini
tutu tóto.

ñā kávi

Vala ní kundani yu ñā kalvi yu ini ñā
kávi iin, tixi ñā ítálan uvi nuú tutu tóto
nā nánu.

ña kúni ña ítálán

Ña ndúkú na kuchuun na xaa na
xílin ña kálvi na á ña ítálan ini tutu
tóto na nálnu.

*Kuchuun yu kalvi yu ra tiaa yu tulun
sálán xílin tulun ísávi tá íyo ña kúni
tutu kunduvi.*

ña ndátúlun ña

Chiñu ña tílví na kualan kú ña tulun
yulú á ña tiaa na.

*Ña ndátúlun ña ña tilví ra sáñala yulu
ndalá yu vala ní nikalan ra xílin yu ña
ndakundieé ka yu kalvi ka yu.*

ña ndíli xalá

Ñala ña xítia xílin milí kij koó ka
chiñu ña.

*Yulu kálan yu xílin kún kuniñúlu kún
ndalá chíñu ña kuvala xílin ndialyu
kixín ra vala ña ndíli xalá.*

Milí ña ndíli xalá ra ndúvi ña xalan
ñulú kee xalá ña chíli na.

ña tíályu

*Vele yó ndákaxin yó milí ña tíályu ra
kuvu kuniñúlu yó ña saxalán yó xalá
tún kuili.*

Xatún lo'lo ña íyo ini sava iku ndíálvi tixi tutu tóto.

Ña tútún

Tiaa ini ña tútún tú ndixa á ndíxa ña kálan tulun kánj.

Iin ña ndíxa, kávaá na ña ndátúlun na ra xíkuundiaa ña nuú tutu ra na nálnu ndakuni na ña kuvi ndakuiin na mií ña suvi.

Ña vatía

Nuú tutu tóto na nálnu vaxi ña ndátulún xiniñúlu ndakuiin ún tún ndixa á ña vatía ké.

Ñuu kálnu nuú íyo na ra nuú íyo ndili na chíñu kú ña Ñuu Sundiala.

Ñuu Kuachi

Itia tálnu kú ña iin ñuu kálnu ra ndíkuundiaa ña Ñuu Kuachi.

R

Na yuvíi na kálvi iin ña tíaa inka na.

ra kálvi

*Ra tíaa tutu ndíso ra xílin ña víi tíaa ra
tutu ña kán vala ra kálvi tutu kundani
ra ni ké kúni kachi ña.*

Iin ra tíaa kúxiní xálndia ra sánani
kuachi káku iin ñuu.

ra chíñu lolo

*Ra chíñu lolo ndúkú ra iin vele xaá
sákuala na valí nuú ra chíñu kálnu.*

Na yuvíi na ndákilin ra táxavala xulún
iin tilvi na á na ñuu.

ra ndíso xulún na víi

*Ra táta Antonino kú ra ndákilin ra ndíso
xulún na víi ña íyo vele chíñu.*

Ra tíaa chíndieé ra sákuala iin tilvi lolo
na yuvíi tá koó chuun nuú na.

ra sáñala

*Ndatúlun tálan xílin ra sáñala yólo ra
na kálvi xílin kún nixa tiin ndó chuun
ndákoo ra ndalá ndó vele ndó.*

Kú ra iin yuvií xani xini ra ra xavala ra iin tutu á ndiá ka ña tíaa na.

ra tiaa ña

Sele yu katandiaa ra xilin yu sataá yu iin tutu tóto ra su ni táxi ra kivi ra tiaa ña.

Na yuvií na tíaa á kálvi iin tutu té kij ndákaya na yuvií vele chíñu.

ra tiaa tutu

Xaa iin tutu kee Tindialyu ra su koó ra tíaa tutu ña kalvi ra ña kundani yó ña kálan ña.

Iin na yuvií nixiyo ra xini na iin ña kuu.

ra xini

Yulu kú ra xini kij kuvala tutu xala ñulu ñá nána Lúpe.

S

Kée ini na á kee ini na sakini na ñulu, tachí ra tiakuí.

sa yakua

Ndili yó xiniñulu ndakaya yó chindieé tálan yó tilvi yó ra taáxi yó sa yakua na ndili itia ra iníi nuú ndóo yó.

sáma tachí

Kualá nuú kavaá na tachí na nixa kálan
míi tulun ña kálvi na.

*Té kálvi na sáma tachí tulun na nixa
kualan míi ña kálvi na nuú tutu tóto.*

sándala

Ndasavií na á sana nitiví tulun tiaa na
nuú tutu.

*Kualá ndi sándala ndi tutu tulun yulú
ña tiaa ñá nána Táacha.*

sáxinu

Tiaa yó ndiakua á tulun ña xámáni ra
xinu iin tulun víi kalan ña.

*Chindieé tálan yu xíliñ ñá sili yu sáxinu
ñá chiñu tíaa nuú tutu tóto.*

T

Kualá tulun vaxi ini iin tutu.

tilvi ikun tulun

*Manuel kú ra kalvi tilvi ikun tulun ña
sándaku ini na ndátúlun na xala tiuún
ñuu Samiyé.*

tiaa

Kalyu na nuú tutu tulun ña xani xini na.

Ra Luis chindieé ra táta Juan tiaa ra iin chuun kulun vele qa xita.

tiasolo ní

Tulun toló ña tíaa na nuú xinu sava tutu xina ka tuni kivi ra tílví ña.

Ra mpáa yu Herminio nitíaa ra tulun tiasolo ní nuú tutu ndúkú ña xavala ra.

tiaku

Tulun ña kálan ndili nuú nixa sín íyo ñala á tikoto.

Kalvi ún tulun ña nikalyu tiaku kúala nuú tutu xala ñulú.

tulun indiyú

Tulun ndíoxi kálan na ndia nuú ndíli tíaa na iin tutu ndíaa yulú á inka tutu, xina ka vaxi ña ra saá tiaa na kivi na ra tuni kivi na.

Sín kuití xamáni tiaa na ña tulun indiyú nuú tutu tulun yulú kulun ndalá ñani yu.

tutu kualan vele kaa xita

Tulun ña kálvi na ini vele kaxita
ña ndátúlun iin ña íyo na xilin na
ndée xika.

*Ra Lálo tílvi ra tutu kualan vele kaa
xita ña kalvi na ra sáyala na ña kúni ra
ndatúlun ra.*

Kuala tulun tiaa na ña íyo ikun ra kúni
ña ndatúlun ña iin chiñu.

tulun náni

*Ra sáñala kalvi ra tulun náni nuú ndi
kuni ra nduvi ní ña vaxi ña nuñú tutu
tóto kálvi na nálnu.*

Sijí ndátúlun na á tiaa na xala iin ña
kuu ra xa niyala.

tulun ndátúlun

*Ra táta Javier kú iin ra tiáku ini nikalan
ra iin tulun ndátúlun xilin ndi xala ña
sijí ndolo ra té ítia ra.*

Tilvi xiní nikalyu nuú tutu ra íyo ikun ña
ra táxi ña chiñu kundani na.

tulun nuú tutu

*Chindieé yu yólo kalvi kún tulun nuú
tutu ña kálan xala ña xiniñúlu ní
ndatilvi yó ñuu yó.*

tulun xini tutu

Tulun kálan kánu ña tíaa na nuú kixáa
iin tulun nuú tutu.

*Kuálá ichí kalvi ún tulun xini tutu ña
kundaniún ña kúni kachi ña.*

tuni chíñu

Kaa lolo ña níli sava na chíñu ra xílin
ña yólo ndiá yálvi tutu xávala na.

*Ndukú nuú ra chíñu ná chíkaa ra tuni
chíñu nuú tutu ndúkú ña tilví yó ndalá
ra chíñu kánu.*

tuni kivi

Ña kálan xala iin na yuví ra kályu na
ña xílin ndiakua á tuni nuú ndíli iin
tutu.

*Koto'ni tutu ndakilin na chíñu á
kuálan tuni kivi ra ndiso chíñu xílin ña
nduyúú ini vele na.*

tuni ndalá

Nuú kályu ra káni na nduku kánu
ndalá na nuú tutu.

*Ña sákua'la yó kalvi yó ra tiaa yó
xiniñú'lu ní ña chi saá ndakoo yó ña
chíkaa yó tuni ndalá nuú tutu chíñu.*

tusaá

Kuula kítálan ndalá chíñu itún xíniñúlu ná nána ísávi ña kúnu na tìkoto.

Tún xaá kú tusaá ñá nána Chéncha ra xíniñúlu nú kunu ñá tìkoto ísávi.

tutia káya

Ña kúvií xíli na ñuu ísávi xílin nuní tuún xíya.

Kúéé ní kalvi kún tutu táxi ichí ña kuvala tutia káya vaxi yólo.

tutu ña ndákilin na chíñu

Tutu nuú vaxi kiví na kundiso chíñu xílin iin tilvi na yuvií.

Té xákin na na kundiso chíñu xíniñúlu kuvala iin tutu ña ndákilin na chíñu nuú vaxi kiví ndili na sachúun.

tutu ndúkú

Tutu nuú kálan na xílin na chíñu xala ña xíniñúlu vele kálvi na á ñuu.

Iin tilvi ná nána taxi ná iin tutu ndúkú ndalá ra chíñu kálnu ña ná chindieé ra na xílin iin kárro ña kulun na xíkó na xíkun Tíndialyu.

tutu níli kivi na

Tutu nuú tíaa na kivi iin ti'vi na yuvií na koo iin nuú ndákaya na á xálan na.

Na sáña'la tja na iin tutu níli kivi na nána íyo se'le váli na kuvi ku'lun ve'le sákua'la.

tutu sándachí tu'lun

Tutu ña xiniñú'lu na ña ndatú'lun na xalá sava ña'la kíyalvi á ndiá chiñu táxi na ndalá ndili na ñuu.

Yachin vechiñu xíka iin táta xáxaá ra tutu sándachí tu'lun ndatú'lun ña xalá iin táta sánda'la ikí kuñu.

tutu tá'nu uni

Tutu ña ndata'nu uni xíña ra ndatú'lun ña chuun ña xiniñú'lu ní nuú na yuvií ñuu.

Ñá chíndieé tálan xílin na xátátán taxi ñá iin tutu tá'nu uni ña kálan xalá kuele ndiyáá ndalá na nána na ndákaya.

tutu táxi ichí ña kuvala na kuxi yó

Tutu nuú tíaa na nixa koo ra kuvala iin ña kuxi na á ko'lo na ña íyo ñuu na.

Ñá xitán yu taxi ñá tutu táxi ichí ña kuvala ña kuxi yó á ña kuvala tutia káya ndalá yu.

tutu tu'lun yu'lú

Tutu ña xiniñúlu na ña tiaa na ka'an ndíoxi na á ndatú'lun vatíá na xílin tálan na á mívo na íyo xíka.

Ra táta Antolín xa xini ra tiaa ra kuni t'ívi ra iin tutu tu'lun yu'lú ku'a'an ndalá sele ra ra íyo ñuu Sindi'a'a.

tutu vá'ndiá ndátú'lun

Tutu ndíka ña kánindiaa na ndíka nama vele ra ndátú'lun ña xalá iin chínu á ña kiyalvi iin ñuu.

Tutu vá'ndiá ndátú'lun núndiaa ndíka vele chínu ku'alá ní ña ká'an ña xalá ña ná sayáku'a yó itia íyo ñuu yó.

tutu xalá ñu'lú

Tutu ña táxi na ndíso ká'nu xílin ñu'lú ra ká'an ña yo kú xito'o iin ñu'lú.

Kuni ndataxi na tutu xal'a ñu'lú ndalá mpái Luis ra koó xu'lún níkilin na ña xavala na ña.

tutu xu'lún tátu

Tutu nuú tíaa na nixa xu'lún kú ña ra yo kú na ndúkú ña.

Víí ní kalvi kún tutu xu'lún tátu ra saá kalyu kún tuni kivi kún nuú ña.

Iin ve'e ká'nu nuú íyo ra chíñu sánani
ra ndili chuun ña ndákaya ndalá ra.

ve'e chíñu ká'nu

*Ndomíngo kíxi na táta ndíso chíñu ve'e
chíñu ká'nu ndátaxi na tutu xalá ña
xámáni ñuu na.*

Nuú kúnduvi sava tundo'ó á chíñu ña
íyo nuú na ñuu.

ve'e chíñu lolo

*Taxi na ndiayú ndalá ndi ndachiva'la
ndi ndili tutu tótó ini ve'e chíñu lolo ña
koto ndaxi ña xílin savi.*

Nuú ku'alán na valí kalvi na ra tiaa na
ra tavaá na kuénta.

ve'e ká'vi nuú na

*Sele yu ra ku'alán ve'e ká'vi nuú na
chíndieé tálan yu xílin ra ña xáva'la ra
chuun ña ndákoo na ndalá ra.*

vele kálvi uvi na

Nuú xálan na kúáchi sákuala na té xa
sandíli na kalvi nuú na.

*Vele kálvi uvi na kuachí xa nánu ra
sákuala na ña vala kilvi na inka vele
nuú kundíchi ka na.*

vele kaa xíta

Nuú sáyala na yaa á chiñu tílvi na
kualan ra xínisolo na ini kaa xíta.

*Ra táta Lucio ndúkú ra ña maní nuú iin
ra lolo ná kundiaka ra iin chiñu vele kaa
xíta “ndusu kúñúlu”.*

vele kútátán na

Nuú xálan na yuví ndieé ndólo ña
kotondosoó ñalá ra xátátán.

*Ná ndukú yó iin ra xátátán koo ra ñuu
yó chi nina ndási vele kútátán yó.*

vele ndátaxina tutu tulun yulú

Nuú xálan ndiaka na tutu tulun yulú ña
kulun ña ndala na tálan na á mívo na
íyo xíka.

*Tindialyu íyo iin vele ndátaxina tutu
tulun yulú nuú kuvi tilví yó tutu nuú na
vele yó na íyo Ñuu Kolyó.*

X

xiní

Ka_lan yó ña xíka ini yó ña va_la kunduvi
iin chiñu á kuva_la iin tutu.

*Na xiku_la_lá ñuu xáni xiní na ndukú na
iin ve_le kálvi uvi na ña va_la kalvi na
kúáchi xiniñú_lu ña nuú.*

Y

yáti ndíkí

Tikoto á ndiaka ña ndási yéle ña taxí
kí_lvi ndikama á ndiyáá tuvi rí kuñu na
vele na á sayaku_la rí ña kuxi na.

*Ra táta Kenaro ndási ra xí_lin yáti ndíkí
yéle vá_lí ra koó ka ndikama kí_lvi xákini
vele ra.*

yavi xín chiñu tíatía na

Yavi kúá_la chiñu nuú kulun ña kini.

*Ná kaan yó iin yavi xín chiñu tíatía na
ña kán va_la kulún ka yó sayaku_la yó ikú
á itia xí_lin sí_lví.*

yuchí xal'an

Ña xavala na salan taxi ña ndieé ñulú
ra vií kualnu ña chíli na.

*Xíniñúlu kondiaa ún ñulú koto chikágún
yuchí xal'an ni rá xálmi jku chi kij vaxi
nuú ninu tavaá ña kuele xílin kún.*